

CROSSROADS BRABANT 40-45

Naam schrijver: Elias van der Plicht

Hoofdonderwerp: April-meistakingen 1943

Deelonderwerpen: n.v.t.

Hoofdvraag: In welke mate was men in Brabant betrokken bij de April-meistakingen en in hoeverre verschilde dat ten opzichte van de rest van Nederland?

Een signaal

Het is de druppel die de emmer doet overlopen. Op donderdag 29 april 1943 maakt de bezetter bekend dat alle 300.000 Nederlandse soldaten die in de meidagen van 1940 onder de wapenen zijn geweest, zich moeten melden. Als krijgsgevangenen zullen ze naar Duitsland worden weggevoerd. Drie jaar eerder, wanneer Nederland door Duitse troepen is binnengevallen en heeft gecapituleerd, laat Hitler de Hollandse militairen ongemoeid; een verzoenend gebaar dat het beeld moet oproepen dat de Duitsers het beste met hun westerburen voorhebben in de hoop dat de Nederlanders het nationaalsocialisme na verloop van tijd zullen omarmen.

Maar in 1943 is het overgrote merendeel van de bevolking nog altijd anti-Duits. Door onder andere de deportatie van Joden, de gedwongen arbeidsinzet en de daling van de levensstandaard neemt het ongenoegen onder de bevolking alleen maar toe. Vanaf februari 1943 liquideert het gewapend verzet vooraanstaande nationaalsocialisten. De bezetter vermoedt dat de schutters mannen zijn die in 1940 in het Nederlandse leger hebben gediend. Met het krijgsgevangen nemen van 300.000 voormalige soldaten willen ze in één klap een groot arsenaal aan (potentiële) opstandelingen machteloos maken.

Als medewerkers van de Storkfabriek in Hengelo die donderdagmiddag horen van de maatregel om zoveel mannen weg te voeren, leggen ze het werk neer. Via de telefoon verbreidt de staking zich als een razende over de stad, Twente en de rest van het land. Naar schatting 200.000 Nederlanders leggen tijdens wat de April-meistakingen gaan heten korte of langere tijd het werk neer. Daarmee is 1943 veruit het belangrijkste stakingsjaar sinds het einde van de negentiende eeuw. De bevolking geeft een signaal af: de Duitse overheersing wordt niet klakkeloos geaccepteerd.

Stakende provincie

Kort nadat in Hengelo de Storkfabriek plat gaat, leggen ook Philips-medewerkers in Eindhoven het bijltje erbij neer. In de dagen erna zitten de bedrijfsbussen (die de werknemers 's ochtends van huis halen en 's

avonds weer afzetten) vol met zingende stakers. Rood-wit-blauwe vlaggen wapperen uit de ramen. Er gaat een stimulerende werking van uit. Zo is de staking bij Philips het signaal voor 95 procent van de Helmondse fabrieksarbeiders om die vrijdag eveneens te stoppen met werken. Als een olievlek verspreidt de staking zich over de rest van de provincie. Met uitzondering van gemeenten langs de grens met België zijn de stakingen vrij gelijkmatig over de provincie verdeeld. De oorzaak moeten we zoeken in de industriesector, die in heel Brabant aanwezig is – niet alleen in de steden, ook in de dorpen. Zoals in de grotere plaatsen trekken de plattelandsindustrieën arbeiders van heinde en verre aan. Het zorgt ervoor dat het stakingsparool snel van mond tot mond gaat. Bovendien bevinden zich onder de stakers relatief veel fabrieksarbeiders, die sneller geneigd zijn het werk te onderbreken dan bijvoorbeeld middenstanders of boeren.

Niet dat alleen de fabrieken leeg lopen, ook de landbouwers en veeteelthouders doen mee. Sommige agrariërs geven hun zuivel gratis weg, anderen spuiten hun melk als protest op het land of over de weg. Duizenden liters stromen weg – niet voor niets worden de April-meistakingen ook wel de Melkstakingen genoemd.

In het merendeel van de Brabantse plaatsen beginnen de werkonderbrekingen pas op zaterdag 1 mei, een dag later dan elders in het land. Volgens historicus en socioloog Pieter Jan Bouman, auteur van de in 1950 verschenen en tot op heden enige monografie over de April-meistakingen, is dat te verklaren door de Brabantse volksaard. De Brabander zou wat kat-uit-de-boom-kijkerig zijn en pas tot actie overgaan na het berekenend afwegen van voors en tegens. De redenering is tamelijk clichématig. Dat we ten aanzien van de April-meistakingen ondanks het grote aantal stakers en het nationale karakter nog altijd moeten terugvallen op Boumans studie, toont aan dat de stakingsgolf tot nu toe niet de aandacht heeft gekregen die ze verdient.

In heel Nederland wordt gestaakt, maar er zijn regionale verschillen. De stakingskoorts heeft met name de oostelijke helft van het land in de greep. In de Randstad laat men het vaker afweten. De vier grote steden hebben in de jaren daarvoor de onderdrukking van de bezetter al meer gevoeld, waardoor de bevolking zich er overwegend koest houdt. In Zeeland is eveneens sprake van een lage stakingsbereidheid. Tot in de kleinste Zeeuwse gehuchten zijn Duitse soldaten ingekwartierd en met de vijand in huis achtten de Zeeuwen het verstandiger gewoon aan het werk te gaan. In Groningen en Friesland gaan de stakingen gepaard met een groot aantal sabotageacties en geweldsincidenten tegen mensen die wel willen werken. Ook in Drenthe, Overijssel, Gelderland, Limburg en Brabant staakt men massaal.

Brabant behoort tot de drie provincies waar relatief de meeste bewoners het werk onderbreken. In de ogen van Bouman heeft de katholieke geestelijkheid een aanzienlijke rol gespeeld bij het wakker schudden van de Brabantse bevolking. Een volledige verklaring kan dat echter niet bieden, want de twee provincies met het hoogste percentage stakers zijn het overwegend protestantse Friesland en Groningen.

De staking de kop ingedrukt

Zodra de bezetter met de grootschalige stakingsacties wordt geconfronteerd, wil SS-leider in Nederland Hanns Albin Rauter de stakers aanpakken. Het standrecht wordt van kracht: wie niet onmiddellijk aan het werk gaat, kan de kogel krijgen. Rauter instrueert zijn eenheden om het vuur te openen op groepen van vijf of meer personen en op diegenen die zich 's avonds na achten de straat op wagen. Niet iedereen laat zich daardoor afschrikken. De 29-jarige Eindhovense A.M. Lelyveld-Vastenouw schrijft in haar dagboek: 'Zullen desondanks vanavond gaan bridgen bij Henk en Map, maar zal overschoenen meenemen voor geruischlooze terugtocht.'

Zonder risico zijn dergelijke overtredingen niet. Op maandag 3 mei verschijnen twee arbeiders uit Teteringen niet op hun werk. In plaats daarvan willen ze wat melk halen bij een boer in hun woonplaats. Onderweg stuiten ze op een auto met een tweetal leden van de *Sicherheitspolizei*, die de stakers weinig zachtzinnig de auto insleuren en naar het bureau in Breda rijden. Daar worden ze afgeranseld met gummiknuppels. Een van de stakers zakt bewusteloos in elkaar en heeft vier jaar later nog altijd last van duizelingen. 'Volgens de zenuwarts onder wiens behandeling ik ben geweest, moet ik verder een kalm en rustig leven leiden.' Hij zegt dit tijdens het naoorlogse proces dat tegen zijn beulen wordt gevoerd. Een van hen eufemistisch: 'Het is mogelijk dat ik hem in mijn drukte met de hand een klap in zijn gezicht gegeven heb. Ook is het mogelijk dat ik hem toen met geweld wel wat hardhandig heb aangepakt.'

Ondanks dit voorbeeld is het optreden van de bezetter tegen stakers in Brabant over het geheel genomen minder brutaal dan in menige andere regio. In heel het land worden tachtig mensen tijdens de April-meistakingen geëxecuteerd. Daarnaast komen bijna honderd Nederlanders op straat om door geweervuur. Sommigen hebben meegedaan met de stakingsacties, anderen niet. Het lijkt erop dat de mate van geweld vooral afhangt van de humeur en het karakter van de betreffende Duitse functionaris die verantwoordelijk is voor de ordehandhaving. Brabant heeft het geluk de dans in dat opzicht enigszins te ontspringen. Niet dat er geen slachtoffers vallen. Er vinden enkele wilde schietpartijen plaats, stakers worden het ziekenhuis ingeslagen en minstens elf mensen vinden de dood. Zeven van

hen worden in Eindhoven gefusilleerd. Ze worden geëxecuteerd op het terrein van Philips. Pas 's avonds laat worden de lichamen weggehaald.

Ommekeer

Dat de April-meistakingen in andere delen van Nederland met grover geweld worden onderdrukt, is een mogelijke verklaring voor het gegeven dat de werkonderbrekingen op 3 mei in het grootste deel van het land voorbij zijn, maar in delen van Brabant nog niet. Met name in het noordwesten van de provincie staakt de bevolking nog een paar dagen door, mede doordat illegale groepen leiding proberen te geven aan de stakers.

Die illegaliteit krijgt een impuls in 1943. De stakingen wakkeren de verzetsgeest aan en doen de belangstelling voor illegaal werk groeien. Het verzet komt tot bloei. Daarmee zijn de April-meistakingen een ommekeer in de bezettingsperiode. Ook voor de Duitsers. De bezettende macht beseft meer en meer dat de Nederlandse bevolking niet voor de nationaalsocialistische zaak is te winnen en schrikt er niet langer voor terug om grof geweld te gebruiken. In de twee jaar die de Duitse overheersing nog duurt, zal dat in Brabant en in de rest van het land tot onnoemlijk veel narigheid leiden.

Literatuurlijst:

- Pieter Jan Bouman, *De April-Mei-stakingen van 1943* (Den Haag 1950).
- Liesbeth van der Horst, *April/mei '43. De stakingen als keerpunt* (Amsterdam 1993).
- Elias van der Plicht, *1943. Onderdrukking en verzet* (Houten 2018).
- Antoon Vrints en Dirk Luyten, 'De April-Meistakingen van 1943. Belang en betekenis heroverwogen', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 128:1 (2015) 69-92.
- Petra Wolthuis, *Er hoeft er maar één te beginnen. De april-meistaking 1943* (Amsterdam 2018).